

PORUKA

vladimir kostov

radi voljenog učenika koji je na samrti, međutim i sa znacima gordosti zbog njegova junačnog držanja u borbi sa smrću, on ih je, u momentu sve osvojio. Već dva dana sakupljeni pred kućom u kojoj se jedna jedinstvena misao dr Stojana Ušlinkova opirala smrti, i istovremeno obuzeti onom massivnom hipnotizmom koja zahvata poklonitke svetog mesta, njegova sugestivna pojava usred njih imala je za posledicu da oni u njemu vide junaka nekog mita, poslanika vasiono od kojega se očekivalo da načini čudo. Slučaj sa Ušlinkovim bio je obavijen misterijom koju je on trebao da reši.

Nošen svojom slobodnom mišiju i vođen prevelikom tugom za svojim učenikom, učitelj hitro, knupnim koracima prođe između uzbudnih studenata. Da bi ga pratili, Eftim Roglev i nekoliko drugih profesora potrećivahu za njim. Savladajući stepenice koje su vodile na sprat, on prođe kraj jedne mlade žene skromno obućene, malodušne — te sudeći po njenom spoljnjem izgledu — činilo se da je socijalno ugrožena žena koja je doživela dobro od tetka-Vetke, pa je sada tu da bi s njom podelila njen bol. Ne, to je bila Branka koju nisu pustili da uđe. Tu, oko nje, bili su i drugi bliski saradnici Ušlinkova koji, isto tako, unutra nisu imali pristup. Gore, kraj vrata, stajao je čovek iz službe bezbednosti. Na znak Rogleva, on je učitelju otvorio vrata. Ovaj uđe u predoblje. Ono je, kao i uvek kada su dani bili sunčani, zbog okvira od raznobojnog stakla kojim je bilo ogradieno s preduje strane, mirovalo u nesvakidašnje prijatnoj svetlosti. Tu je učitelja dočekao stari želesničar, smrmljen na velikoj fotografiji kao mašinovoda ekspressnog voza, u pozicijskoj koja je jasno pokazivala zaljubljenost u profesiju, a ne manje i njegovu rešenost da do kraja brani čovekovo dostojanstvo u toj profesiji. Pored njega u predoblju su bila još dvojica, zastala pred vratima koja su vodila jednoj od odaja. I ti ljudi iz bezbednosti, ikoji su čuvali Ušlinkova da mu neko ne bi ulkrao misao, činili su to kao rimski stražari koji su štutili Hristosa od njegovih učenika koji su se pripremali da ulkrađu njegovo telo. Cim je učitelj ušao, oni su odmah mobilisali svoju budnost. Međutim, on na njih ne obrati dažnju. Cim ih je primetio, već je zaboravio na njih, kao i na Rogleva i njegove ljude ikoji udioše za njim. Zagledan u fotografiju starog Stojana Ušlinkova, njime su ovladala sećanja. Setio se vremena kad je prvi put ušao u tu kuću, u isto ovo predoblje, tačno pre trideset godina. Dolazio je na prvi tajni sastanak prve studentske diverzantske grupe. Kao i sada, i tada ga je prvi dočekao stari želesničar s ove iste fotografije, kao i snažan plać bebe koji se čuo iz kuhinje. Plakao je unuk želesničarev, rođen mesec dana ranije; opirao se životu, jer ga je video nesrećnim kao i njegov ded; plakao je, bunio se mladi Stojan, iako da je predosećao veliku nepravdu koja će mu biti maneta nekoliko dana kasnije, i sopstvenog mladog života. Plakao je, bunio se Stojan Ušlinkov, buduci veliki naučnik koji će u naciju polaziti od ljubavi prema životu i mržnji u odnosu na smrt, koji ljudski čist i nevin kao anđeo, podmuklo ubijen tajnim onužjem smrti, na sopstvenom samrtnom odru sada očekuje njega, voljnog učitelja, da bi mu predao izvesnu važnu poruku, važnu misao, jednu jedinstvenu, koja, suprotno svim zakonima postojanja, živi u njemu mrtvom; da mu je preda, pa da umre, da krene na dubrište ovog života, iako same iz kojeg će iškljati buduci srećan i večan život ljudi. Oci učiteljeve se obliše suzama. No, stari želesničar, organizator prvog želesničkog strajka, ukor ga: »Umesto da se raduješ, ti placheš.« I sav se steže, dotera očeću na sebi i odlučno jede. Jedan od ljudi iz bezbednosti, ponovo, na znak Rogleva, otvori vrata prijemne odaće. On uđe.

Unutra nije bilo taklo svetlo kao u predoblu. Spuštene zavese na prozorima prigušivalu dnevnu svetlost. Nekoliko jarkih sunčevih zraka ispaljeno je našlo put da prodre. Oni su se prostirali prostranom odajom i,

lako trepućući, kao žice na harfi, činilo se da odašilju prekrasne zvukove u skladu s romorenjem grupe mlađih ljudi okupljenih u dvorištu. Taj žubor glasova, praćen zvucima sunčane harfe, ne samo da nije narušavao savršenu tišinu koja je vladala unutra, već, naprotiv, još jasmije ju je odražavao. Dolažila je ona kao horska pesma andela koji su došli da odvuku dušu Ušlinkova.

Ušlinkov je ležao opružen na starom gvozdenom krevetu. Bio je nepokretan, ukočen. Nad njim je visila bračna fotografija njegovih roditelja, a pribodata joj je, u istom okviru, i jedna druga fotografija manjeg formata koja ga je predstavljala kada je bio star godinu dana. Kada je ona bila pridodata, njegovu roditelju već behu mrtvi. On opružen na krevetu, on beše pripremljen kao i svaki mrtvac: obučen u novo odelo od najboljeg štofa, braon boje, sa Štraftama. Budući da je mnogo iznemogao, odelo mu je bilo široko u okovratniku i košulja takođe, nova i bela, vezana kravatom. Na nogama je imao cipele. Njegova baba silom ga je naterala da ih kupi, kao da je znala da predstoje dugi putovanje — a Branka, u onoj zori prve i posljednje njihove noći, veš mu pozelela da ih sa srećom nosi. Međutim, eto, nije bilo sreće. Tako doteran, kao nikada u svojoj mladosti, ležao je sada ukočen, ohlađen, beskrvan. Smrt je izostrila crte njegovog lica, oči mu upale, lobanja kao da je porasl. Ležao je ne na sredini, već na kraju kreveta, na čijoj je ivici sedela njegova baba i u svojim starim, košćatim rukama, okrenuta njemu, držala njegovu levu ruku. I ona je bila ukočena. Njih dvoje kao da olikavaju figure na nekom spomeniku koji simboliše otpor prema smrti i stremljenje večnom životu. Život Ušlinkova se gasio, a ostarela majka je pokušavala da održi jedini njegov plamčić spojem ruku, a preko njih i srca, da ulije toplinu života u srce svog umuka, da bi se održao taj plamčić dok ne dođe učitelj. Već dva dana i dve noći održava se taj životni organi nečuvenom hrabrošću i inadžovečanskim naporima: otkazivala se pokornost glavnom prirodnom zakonu čiji izvršilac, već dva dana i dve noći, nije uspevao da od njega naplati dug. Kada učitelj uđe, ni Ušlinkov niti njegova baba, ne samo što se nisu pomalkli, već ni pogled ne skreće da vide ko je ušao. Nisu smeli da načine ni najmanji pokret da ne bi prekinuli vezu koju su krajnjim naporima održavali. Ali, ipak, predosećuće iko je došao, da je došao on. Na njihovim licima mogao se primetiti izraz ogromnog olakšanja. Učitelj ne pode održati svom bijšem učeniku. Potresen sličnom koju je video, njime ponovo ovlađava slabost i bilo mu je potrebno da se ponovo pripremi za neposredan susret s njim. U sobi nastade savršena tišina. Žice na harfi se smrili, anđeo prestade da svira, prestade i hor da peva. Jedino se čulo kako tišinom prolazi vreme. Tetka Vetka i Stojan, neprekidno behu u istom položaju, ni jednim jedinim pokretom, u očekivanju da im učitelj pristupi, da ga naruše. Napokon, smatrajući da je pripremljen, ovaj odluči da i to učini. Kreće jednom prostirkom. Beše to dug i težak put, iako da samo nekoliko koračaja. Čim je prešao taj put i stigao do cilja, on zaštade nad Ušlinkovim, kraj tetka-Vetke. Duže vreme njegovo neposredno prisustvo nad njima ne izazva nikakve promene — ostadeš u istom položaju. Bilo je očigledno da je svaka promena rizična, da bi i najmanja naglo izazvana promena, lako mogla da prekine vezu između njih. Zatim, u momentu, učitelj primeti Ušlinkova kako ulaže napora da otvori oči. To mu nije uspevalo bez teškoća. »Šta bih mogao učiniti kako bih mu olakšao da mi se obrati, da mi prenese misao koja ga muči, koju nije u mogućnosti da i dalje održava?« — pitao se učitelj. »Ništa! — odgovori u sebi. Savršeno sam nemocan. Olakšaću mu ako čutim, ako ne izazovem bilo kakav šum.« »Ukoliko se ne rasplaćem!« — dodade još, osećajući da mu se grlo steže. Međutim, još uvek se dobro držao.

— Znači, kolega, produži Roglev, dr Stojan Ušlinkov je mrtav. Za medicinu on je završen slučaj. Međutim, u njemu još uvek živi jedna misao koju on natičečanskim naporima održava. Jedna jedinstvena misao koja, saglasite se, može da bude — i sigurno je — od ogromnog značenja za nauku, jer se svakako odnosi na nepoznat izvor energije. On želi da je nekome saopšti. Svakako da vas ima u vidu. Vi ste onaj koji s pravom uživa u njegovu najveću poverenje; vi ste onaj koji će, verovatno, jedini moći da ga shvati. Čim vam se poveri, odmah će umrijeti. U ova dva dana svuda vas tražimo. Međutim, bezuspšno. Uplašismo se da dr Stojan neće izdržati, pa će zajedno s njim propasti jedno veliko otkriće.

Eftim Roglev i dalje produži u tom pravcu, ističući slučaj Ušlinkova kao slučaj od posebne važnosti za nauku, a sve to mora s namerom da predviđa učitelju odgovorost koju će preuzeti na sebe, primanjem podatka koji mu se poverava. U pitanju je bilo velikoj nepoverenje u odnosu na njega, nepoverenje ne u njegovu sposobnosti da primi naučnu informaciju, već nepoverenje u njegovu građansku ispravnost i odgovornost. I pošto učitelj ni najmanje nije pokušao da otkoni to nepoverenje, jer ničim nije dao na znanje da na sebe prima bilo kakvu odgovornost, Roglev ponovo pokuša da ga pridobiće za svoje namjere. Iako već beše načisto da laskanjem kod njega to neće postići, naučen da u životu kod moćnijih sve postiže na taj način, a kod slabijih od sebe grubostima, njemu nije preostao drugi izbor.

— Za nauku vi ste mnogo učinili — reče mu. Preko svojih učenika to još uvek činite. Slučaj Ušlinkova je svetao primer o tome kašto istinski učitelj nastavlja svoje delo preko svojih učenika, primer za to kašto on živi u njima. Za Ušlinkova ste vi sada onaj medij preko koga će se njegovu jedinstvenu istaći, dobiti svoju humanističku dimenziju i stići do svog cilja, postaće opšteće čovečanska ispunja. Bez sumnje da ćete vi i ovaj zadatak, iako i sve druge koji su vam se nametnuli za opšte dobro ljudi, izvršiti na besprekoran način. Garančija za to je vaša, ne jednom dokazana svest naučnika i društvenog radnika.

Učitelj oseti jaku odbojnost prema Roglevu. Pomisli: »Zbog čega ja uopšte gubim vreme s njim? On svakako nema šta da mi kaže više, sem što će poškrovati da me uvuče u svoje paklene planove. A Stojan me čeka!« I on ga napusti. Napusti ga ne dađući mu ni najmanje mame da bi mogao da postupi iako je on to očekivao. No, Roglev se nije predavao. Odmah kreće za njim. I on je imao zadatku da dospe do tajne Ušlinkova — i bio je spremjan da sve učinci da bi odgovorio zadatku. Učitelj je prolazio špaljom mlađih ljudi. Za poslednja dva dana, dok se očekivalo da stigne, pred kućom i u dvorištu Ušlinkovih, među tim mlađim ljudima, mnogo se govorio o njemu. Izrazom koji je katio u borbi za istinu i pravdu, izrazom slobodnog čoveka, koji zrači s njegovog lica, a sada s primesama tuge

Oči Stojanove, uvek bolesne, sada se raspadaju, i on nije mogao da ih lako otvori — njihovi mehanizmi slabu su funkcionalni. Ipak, na kraju, krajnjim naporima, uspe da ih otvori. Razjedene smrću i razvodnjene, učitelj primeti kako se u njima jedva održava plavi plamičak koji je svakog treba mogao da ugasne. Od tog plamičaka zračio je pogled koji je bio tako nemocan, tako slab, da nije ni uspevao da stigne do njega. Bilo je potrebno da se nadene nad svojim učenikom da bi ovaj mogao da ga vidi. Suočen s njegovom nemoci, učitelj se ohrabri. Nešto ga žegnu u srcu i, nezavisno od njegove volje, vrele suze mu potekuće po obrazima. Obuzet silnom tugom, očajem, užasom, instinktivno pogleda ka tetka-Vetku, tražeći od nje potporu, tražeći o nje snagu na koju će moći da se osloni u slabosti koja ga beše obuzela. Ona, međutim, potpuno usredstrena na vezu s unukom, ne obrati pažnju. »Ja im otežavam položaj — prekorci oni sebe. Oni ulazu nadljudske napore da bi omogućili kontakt sa mnjom, a ja im to svojom nepripremljeničćom onemogućavam. I on pronađe u sebi sile za koje nije ni pretpostavljao da postoje, te oslanjači se na njih, pripremi se da primi poruku svoga učenika. Ubriša suze i okreće se njemu. Tada Ušlinkov, ulažući ogromne napore, definično otvori usta. Oma bejahu ispunjena plikovima unutrašnjih patnji. Želeo je da govoriti. Učitelj kleče pored njega. Uđari ga težak miris truleži i raspadanja. Zgroatio se, no, na istovetan način kao i pre nekoliko trenutaka, orpeći snagu iz sebe, iz samoga dina izvora svoga života, on nadvlada jezu i pričeka da Ušlinkov počne da govoriti. Ali, umesto toga, ovaj zatvori usta. Plamičak mu je treperio u očima, kao da je i ojačao, međutim, Stojan je cutao. Pored vrata se čuo šum. Učitelj je pogledao na tu stranu i primetio Eftima Rogleva koji se zajedno s dvojicom svojih provukao u sobu. Očigledno, oni su bili uzrok što Ušlinkov nije htio da govoriti. Kroz još uvek vlažne učiteljeve oči, sada upravljenе njima, probi se snop ubistvenih zračaka. To je Roglev i nejgovi pratnici naterali da odmah napusti sobu. Učitelj sačeka da ga prode talas mržnje, da mu se duša očisti, te se opet okrene svome učeniku. Nadnese nad njim u očekivanju da ovaj ponovo progovori. Bio je spremjan, no ne optoči odmah, već pričeka da se smire šumovi koji su izazvali Roglev i njegovi pratnici. I kada je nestalo šumova, kada je idealna tišina ponovo bila uspostavljena, on otvori usta, sada lakše no što je to učinio prvi put — i veoma brzo, u jednom dahu, on jedva razgovetno, jedva čunjim glasom izgovori prvu reč:

— Učitelju!...

I zastade da se odmorí, da prikupi moć za sledeću. Plamičak u očima mu zatreperi, kao zahvaćen vetrom — da utegne ili ne; na kraju, ipak, ostade slab, ali postojan. Učitelj nije disao, plašeći se da svojim dahom ne izazove promene u vazduhu. Mislio je: »Zašto je morao da mi se obrati onim »Učitelju» i utroši toliko energije na tu reč? To je učinio iz poštovanja prema meni». I, gamut tom pažnjom, ponovo oseti navalu suza. Tada, bez neke namere, ponovo pogleda u pravcu tetka-Vetke — da li će kod nje naći saosećanje? Zateče je u istom položaju — kao stražara isposnički kraj sve-tog groba. Ne našavši u njoj ono što je tražio, i upozoren na svoju dužnost da sluša učenika i po cenu najvećih npora, on odmah kreće pogled k njemu. Ušlinkov se ponovo pripremao da govoriti. Iz nje-ga je izbijao užasni smrad, međutim, učitelj ga sada nije osećao, celo njegovo biće se bilo pritajilo.

— Smrt me ubi! — reče Ušlinkov, ponovo brzo, onim dahom koji je u međuvremenu uspeo da prikupi, unoseći u izrečeno svoju nepomirljivost sa smrću — sa smrću kao neminovnošću, kao ljudskom sudbinom, Ta emocija ga iznuri fizički, no duhovno

mu potpomaže da se potpuno izrazi. I čudnovatim glasom, glasom ne ljudskim, glasom andeoskim — glasom duše, on reče svome učitelju:

— Međutim, ljubav je jača od smrti!

I toliko. Poruka je bila predata. Plamičak u očima, brzo zatreperi, nemirno se izvi s namerom da utegne. Još nekoliko trenutaka i njega bi nestalo. Još nekoliko trenutaka i dir Stojan Ušlinkov bi prekino i poslednju vezu sa životom. Uvidevši ovo, učitelj ustade i odstupi nazad, naslučujući njegovu želju da preostalih nekoliko trenutaka želi da bude sa svojom baškom. I nije se prevario. Stojan pokuša da pokrene pogled ka tetka-Vetku, da je pogleda. Međutim, nije bilo snage da taj napor, ispuštajući nečujan udah oseti da će mu nedostajati snage da još jednom udahne vazduh, oseti da je onaj vazduh koji ispušta njegovo poslednje disanje, njegov smrtni izdusaj. Nije mu preostalo ništa drugo sem da stegne ruku svojoj babi i tako joj da znak da je i u poslednjem trenutku s njom. I steže joj je. To je, u stvari, bio laki treptaj koji i najosjetljiviji instrument ne bi registrovao. Ali, tetka Vetka ga je osetila. Obuze je talas jeze, blesnuće joj suze u očima, zadrihata joj vilica. Spolja dopre nečiji krik. Zakratko, kriknula bi i tetka Vetka. No, brzo se savladala, savladala se i ne pusti glasa. Zau stavila je i suze. Kasnije će plakati i tugovati! Plakaće kada bude sama sa sobom! Ožaliće svog unuka, ožaliće i oca i majku njegovu — ima suza u njoj — čitavo more! Sav svet, sav nesretni svet oma će oplačati. Međutim, ovoga puta ne. Pred učiteljem, nel!

Bez žurbe, ona se uspravi. Kraj Stojanovog srca stavi ruku. Zatim mu zaklopni oči. Tom prilikom iz njegovog levog oka, sasvim raspasnuto, skotrlja se čista suza. Tetka Vetka je znala da koga je ta suza. Za onu čije je obeležje buduće snahe sagledala u opranom kuhinjskom priboru, onog tragičnog dana kada je došla da svome unuku odnese ručak. Primetila je to pre no što je videla svoga unuka palog na podu kraj radnog stola. Njoj je bila namenjena ta suza. Branki. Tetka Vetka oseti neodoljivu želju da ožali unuka. »Čedo! — obrati mu se u mislima, zagledana u krupnu suzu koja mu se skotrljala iz oka koja je sada, na njegovom voštanom obrazu, jarko svetlela. Ona je ne ubrisa, već je pusti da se isuši, da i ona ostavi znak iza sebe, čiju će poruku umeći da pročita Branka kada bude došla da se oprosti od njega. »Čedo, moje, čedo! — naricala je bolno izvijajući u sebi taj unutrašnji glas. Naričući talko, ona kleče. Nadnese se nad njim i svojim suvijim, koščatim rukama poče da ga nežno miluje. Pošto ga se namilovala, poljubi ga u čelo, zatim u ruku koja mu je počivala na srcu — i uspravi se. I tek sada pogleda učitelja.

— Učitelju, reče mu, naš Stojan umre!

Ta crna vest primljena iz usta bolom sagorele starice, ta nijena potvrda užasne stvarnosti, užasnog događaja čiji je svedok i sam bio, porazila je učitelja. Plač koji je do tada suzdržavao — pripremajući se da dostojevanje susret sa smrću — na jednom je sada provalio iz njegovih očiju i on u momentu sav bi obliiven suzama. Međutim, duhom ne poklepnju. Ponesen nekom veličanstvenom tugom, i pod zvucima veličanstveno-tužnog marša anđela — koji, objavljivanjem vesti u smrti Ušlinkova gromko odjeknu — načini vojnički korak ka mrtvom učeniku, zastade u stavu mirno kraj njega i vojničkim pozdravom odade mu poslednju počast. Zatim se okrete tetka-Vetki, pa i nju, jednim odsečnim pokretom ruke, vojnički pozdravi. I izide iz sobe s namerom da pred omladinom objavi vest o smrti svoga voljenog učenika.

* (Odlomak iz romana UČITELJ)

Prevod s makedonskog:
Ljubiša Stanković

četiri pesme

dragisa drašković

SUSRET U NERVIMA

*Misliš samoča je mala granica
Koja ti glavu opasuje
Ili koliko je neki jezik veći od tvog
Nije veće mudraca
Ali velike granice nema
Ono more onaj riblji kostur na istoku
Strah te je posle puta
Koje si voće jeo
Kada ti je bolest koliko i srce
Nije veće mudraca
Ljudi imaju samo snagu ljudi
Tebi je to od vremena koje nemaš
Poješće te to
Što još nikoga ne jede*

JESENJI AMSTERDAM

*Na tim kanalima
Plivaju leti leševi
Sad kažu
Ta voda lepo smrdi
More nad zemljom
Lake reči za sve
Restorani se pune kišom
I kineskim pirinčem
Moj stomak čeka
Toplo telo
Na ravnoj zemlji
Nema nesreće do sopstvene
Cutim i čisto se praznim
Na već sigurnom svetu*

ISTOČNI BERLIN

*Zato što sam retki stranac
Ili što je bila sama kao u zidovima
Zgrade koja tek pamti žive
Tek mahala je dugo i ko zna
Zašto se jedan od naših života
Nije pokrenuo drugom
Otišao sam da dodirnem tvrdi zid
Pogledam mladi šlem kome ne maš
Koji nikom ne pristoji
A eto lepo štitи glavu*

U ČEKIVANJU VROCLAVA

*Prijatelji su sa mnom
Samo na noć
Toliko im zver dneva dozvoljava
Mogu li ovako mrtvi na rad
Pre nego stanu za mašine
Pre nego se dohvate tog oružja
Pregledaće im srca
Mene niko ne pita ništa
Granice su kao dečje bolesti
Kad sve preležim ležaću
Na putu*